

Boven: Beachhouse (night, mist), houtskool, krijt, pastel op schoolbord, 2009 (244 x 122 cm) Onder: Beachhouse (Blue loft), houtskool en pastel op gekleurd papier, 2010 (280 x 100 cm) Uit besproken boek

In de aarde gewortelde zeesterren

De spookconstructies en sinistere landschappen van Sandro Setola

Marianne Vermeijden

■ Sandro Setola: *Drawings*. 68 blz. € 20,- ISBN 978-90-9026223-9. Zie ook www.sandrosetola.com

De Albanese schrijver Ismail Kadare (1936) weet alles van terreur. Met dank aan de communistische dictatuur waar het volk van 1944 tot 1992 in gevangen zat. In zijn roman *Het dromenpaleis* duikt hij af in de krochten van een overheidsgebouw uit die tijd – in de sinistere gangen, het vale licht, de zinloze kringloop van zinloze dossiers. Hij laat je voelen wat de staatslaven van Albanië gevoeld moeten hebben. Stap voor stap transformeert hij de lezer tot zo'n werknemer; je holt in gedachten zelf heen en weer door de gangen, je verdwaalt zelf op elke etage, en je hijgt naar een uitgang die er niet is.

Het werk van tekenaar, beeldhouwer en videokunstenaar Sandro Setola (Heerlen, 1976) roept Kadare's roman in herinnering. Zijn tekeningen zijn groot, donker en dreigend, zoals ook het boek laat zien dat hij

onlangs heeft uitgegeven. Architectuur is Setola's belangrijkste thema, maar dan wel imaginaire architectuur, in een akelig kale wereld en een verontrustend milieu. Setola's werk laat zich niet etiketteren als *science fiction*, daarvoor scheert het nog te dicht langs de voorstelbare verbeelding. Sterker nog, met behulp van computers zouden zijn bizarre bouwplannen best te realiseren zijn.

Bij zijn landschappen is dat lastiger. Neem de bijna drie meter brede tekening 'Palasten' (2009). Er is blijkbaar een regen van neutronenbommen op de planeet gevallen. Geen spoor van leven, het landschap is mismaakt geraakt. Er staan alleen nog stalactieten. Opgemarcheerd uit onderaardse grotten, waieren ze breed uit en groeperen zich tot een onbegaanbare vlakte vol messcherpe tentakels waarvandaan de ene mens die misschien nog wél leeft, zich niet staande zal houden.

Schelp

Setola's gebouwen zijn tekenteknisch niet minder imposant. In de serie Beachhouse bijvoorbeeld –

twee, drie meter brede tekeningen – kom je steeds een constructie tegen in de vorm van een omgekeerde schelp, zo eentje die vroeger in kerken als doopvont werd gebruikt. In een van zijn dromen, zo vertelde Setola onlangs tegen interviewer Gijbert van der Wal in het VPRO-radio-programma De Avonden, stond zo'n gebouw hem ineens gaaf voor ogen. Hij hoefde het de volgende ochtend alleen nog maar uit te tekenen.

Op de ene versie waaiert het Beachhouse langs een inktzwarte kustlijn uit als een dunne doek. Het zal bij storm, nacht en ontij geen enkele bescherming bieden. In andere gebouwen lijkt het op een kolossale, veelpotige zeester, van glas, van ingenieus gevouwen papier, of rustend op steenstompen, in de aarde gepoot als boomwortels. Op de drempel van dat laatste Beachhouse lokt een onwerkelijk diepblauwe zee.

Sandro Setola, opgeleid aan de academie in Den Bosch en de Rijksacademie in Amsterdam, heeft al vele (groeps)tentoonstellingen achter de rug. In 2009 ontving hij de Charlotte van Pallandt Prijs. Dat verbaast

niet, want hij kan virtuoos 'goochelen' met houtskool, pastel, wit en zwart krijt, met iële en krachtige lijnen. In de inleiding van zijn boek schrijft hij gefascineerd te zijn door natuurlijke processen: groei en sterkte, expansie en isolatie, metamorfose en kristallisatie.

Daarnaast verdiept hij zich in utopische en experimentele architectuur. Mies van der Rohe en Le Corbusier beticht hij 'van een drang naar perfectie die tot een soort levenloosheid leidt [...] iets wat wat soms haaks lijkt te staan op de primaire functie van architectuur: het herbergen van levende wezens.' Zijn eigen gebouwen moeten kunnen blijven droogroeiën en als organismen transformeren.

Alpen-architectuur

Een curieuze man die Setola, want hij blijkt bij nader inzien zijn stalactieten-landschap te ontlenen aan de 'Alpine Architektur' van de Duitse architect Bruno Taut (1880-1938). Een Duitse architect en publicist die op de toppen van de Zwitserse Alpen als majestueuze kristallen een aantal

paleizen en kathedralen van glas en staal wilde optrekken. Toch jammer dat dat niet gebeurd is.

Waarschijnlijk kunnen wat Setola betreft ideeën als deze niet gek genoeg zijn. Maar het is hem ook ernst, want zijn tekeningen verwijzen net zo goed naar nieuwe imaginaire ideologieën. Want ideologieën pakken voor de mens vaak fataal uit.

Kijk ook naar zijn serie 'Gate', bijna drie meter brede oceanische damwanden van gewelfde betonkolossen. Dit werk verwijst niet naar het hek in Israël dat velen dan reflexmatig berde brengen, maar naar al die andere landen – Mexico, Turkije, Spanje, Amerika, Saoedie-Arabië, Cyprus – die met muren en hekken anderen buitensluiten.

Ooit moet er een film komen van zijn spookconstructies, schrijft Setola. Sculpturen en video's zijn er al. Ach ja, ook hij wil zoveel mogelijk media benutten. Dat hoeft niet echt, 'Alpine Architektur' van de Duitse architect Bruno Taut (1880-1938). Een Duitse architect en publicist die op de toppen van de Zwitserse Alpen als majestueuze kristallen een aantal

Mormonen

BIOGRAFIE

Wellicht is de volgende president van de VS een mormoon. Een 'biografie' pluist het 'Derde Testament' uit.

Hendrik Spiering

■ Paul C. Gutjahr: *The Book Of Mormon. A Biography*. Princeton University Press, 280 blz. € 23,-

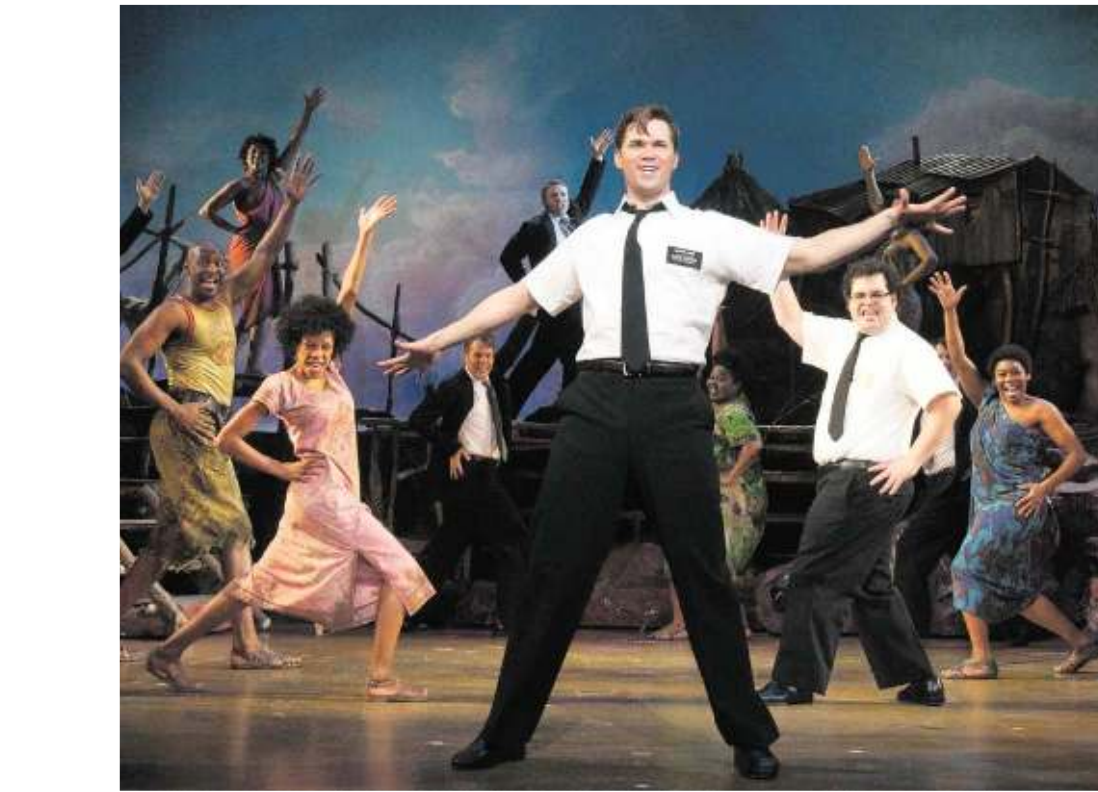
O mstreeks 1820 krijgt in Palmyra – in het noordwesten van de staat New York – de Amerikaanse boerenzoon Joseph Smith visioenen. Een paar jaar later dicteert hij (22 jaar) een compleet boek in oud-testamenteire stijl. Smith zegt dat hij die tekst vertaalde van antieke gouden platen in het 'hervormd Egyptisch' die hij vond in een graf op aanwijzing van de engel Moroni. De kroniek zou in het jaar 420 zijn voltooid door diezelfde engel, die toen nog mens was, samen met zijn vader, de schrijver Mormon.

Het boek van Mormon vertelt het verhaal hoe Jezus ná de hemelvaart naar Amerika kwam. Want ook daar diende het ware geloof te komen, speciaal voor de Joodse stammen die daar al honderden jaren eerder verzeild waren. Een groot deel van het boek beschrijft de broederstrijd tussen twee Joodse stammen: de Nephieten en de Lamanieten. De gouden platen geeft Smith weer terug aan Moroni.

Smith richt vervolgens een succesvolle christelijke kerk op, die nog altijd geleid wordt door een Profeet als Smith's opvolger. Volgens Smith gaan de openbaringen van de christelijke God nog altijd door, ook na het afsluiten van Nieuwe Testament in de oudheid. Smith's eigen visioenen zijn het belangrijkste bewijs en zijn boek wordt als een soort Derde Testament toegevoegd aan de bijbel: *Het Boek van Mormon*.

Zo werd met een verhaal over gouden platen in een oud graf de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen van de Laatste Dagen geboren. Deze 'Mormonenkerk' heeft nu zo'n 14 miljoen aanhangers, de meesten in de VS en zo'n 10.000 in Nederland.

Vooral in het begin hadden de mormonen het moeilijk. In de religieuze gistende Amerikaanse pioniers-

Scène uit de musical 'The Book of Mormon' (2011). Foto Bryan-Brown, Joan Marcus/AP

Jezus in de Nieuwe Wereld

samenleving wordt Smith's groeiende sekte fel bestreden, niet in het minst om zijn introductie van veelwijverij. Het hoofdkwartier wordt daarom diverse malen verplaatst, onder meer naar Missouri waar in 1838 zelfs een Mormon War wordt uitgevochten (22 doden). Uiteindelijk vestigt de sekte zich in 1847 in de leegte van Utah. Smith zelf is drie jaar daarvoor gedood tijdens een poging om hem uit een gevangenis te bevrijden.

Postuum

Nog altijd is de kerk een vreemde verschijning in het christendom, vooral om dat extra geopenbaarde *Boek van Mormon* en ook wel om hun andere ideeën over de drie-eenheid en de mogelijkheid om overledenen postuum te dopen (onlangs werd Anne Frank postuum mormoons, maar dat werd na felle protesten uit de moede kring snel teruggedraaid). Daarom is het verrassend dat Paul

Gutjahr in zijn 'biografie' van het *Boek van Mormon* schrijft dat het boek in de interne discussies en de officiële theologie eigenlijk nauwelijks een rol speelde. Ja, in de evangelisatie wordt het *Boek van Mormon* stevast opgevoerd als bewijs voor de bijzondere goddelijke genade van de Mormonenkerk. Maar eenmaal binne domeinere toch echt de 'gewone' bijbel, aldus Gutjahr.

Pas de afgelopen decennia wordt het *Boek van Mormon* juist wél van bovenaf gestimuleerd. Zo werd in de jaren zestig het boek verplicht studiemateriaal op de mormoonse Brigham Young Universiteit en in 1985 werd, met het aantreden van de kerkleider en 'profeet' Ezra Taft Benson, het *Boek van Mormon* pas helemaal centraal geplaatst in de kerk, aldus Gutjahr.

Een duidelijke verklaring voor deze wending geeft Gutjahr niet. Zijn boek is sowieso erg beschrijvend zonder veel verklaringen of analyses.

Zo weinig kritisch zelfs dat de indruk wordt gewekt dat het vooral voor een mormoons publiek is geschreven. Het lijkt erop dat deze groeiende rol van het eigen 'Derde Testament' een reactie is op het jammerlijke falen van de speurocht naar historische bewijzen voor het *Boek van Mormon*. Gutjahr beschrijft een groot aantal archeologische expedities en onderzoeken van mormoonse geleerden in de jaren vijftig en zestig. Die leverden geen aanwijzingen voor de komst van Joodse stammen naar Amerika, laat staan voor de 'postume' verschijning van Christus aldaar. Het benadruken van het belang van het *Boek van Mormon* daarna lijkt een klassiek teruggrijpen op de bronnen in bedreigde tijden.

Interessant genoeg heeft een vroege gematigde afplitsing van de Mormonenkerk, de *Reorganized Latter Day Saints Church* (nu zo'n 250.000 gelovigen) een omgekeerd proces

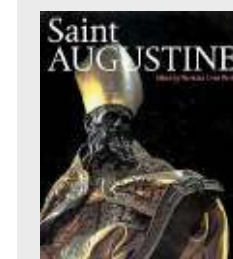
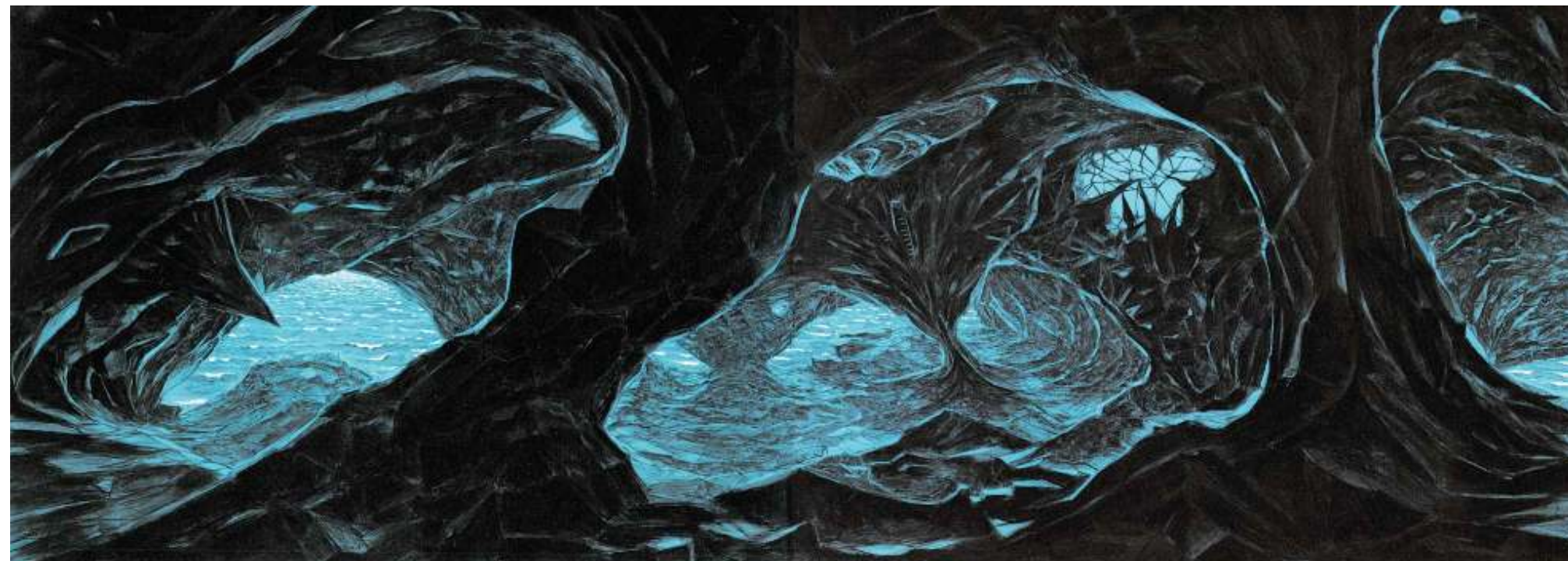
doorgemaakt. Zij benadrukten altijd wél sterk het *Boek van Mormon*, maar hebben dat de laatste decennia juist verlaten, zo sterk zelfs dat het nu bijna een 'gewone' protestantse kerk is, die niet meer hamert op letterlijke interpretatie van de bijbel, vrouwen toelaat in het priesterambt en zichzelf simpelweg 'Gemeenschap van Christus' noemt.

Bigamie

Smith's openbaring rondom veelwijverij is nog steeds vrijwel het enige dat het grote publiek weet van de Mormoonse kerk. Zelf trouwde Smith met zo'n dertig vrouwen. Officieel bestond die mormoonse veelwijverij slechts vijftig jaar. In 1890 verbood een van Smith's opvolgers, kerkleider William Woodruff, op grond van een nieuwe openbaring (en onder druk van de Amerikaanse regering) het trouwen met meer dan één vrouw. Radicale afplitsingen van de kerk zetten de gewoonte wél voort. Vorig jaar nog werd de leider van zo'n sekte veroordeeld tot levenslang wegens kindermisbruik en bigamie.

Het verhaal van de mormonenkerk kun je op veel manieren vertellen. Vooral de oorsprong lijkt op een roman vol geweld en seks waarin een oplichter op zoek naar geld een visioen verzint. Door het onverwachte succes gaat hij steeds meer in zijn eigen verhaal geloven en veroorzaakt hij zowaar een nieuwe kerk. Maar deze geschiedenis is óók het verhaal van de onuitputtelijke fantasie van het christendom dat altijd weer aan de historische omstandigheden wordt aangepast. Waarom dan niet een echt Amerikaanse variant, waarin Jezus ook verscheen in de Nieuwe Wereld? De ideeën van de mormonisme zijn niet vreemder dan die van het gewone christendom, we zijn er alleen minder aan gewend. Misschien zal de volgende president van de VS lid zijn van precies deze Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen. Republikeins kandidaat Mitt Romney is lid van een familie die al sinds de 19de eeuw actief is in de mormoonse Kerk.

Het eigenaardigste van het mormonisme blijft het eigen boek, het *Boek van Mormon*, verteld in een voor buitenstaanders moeilijk toegankelijke stijl die lijkt op een mengeling van de bijbelse boeken Ezechiël en Kronieken. De 'biografie' van Paul Gutjahr geeft helaas geen beschrijving en geen analyse van wat er nu eigenlijk allemaal in dat boek staat geschreven. Dat is vreemd, want Gutjahr wil juist duidelijk maken dat het *Boek van Mormon* 'een van de grote prestaties van de Amerikaanse literatuur' is. We moeten hem nu op zijn woord geloven.

Tarsicius J. van Bavel (red.): *Saint Augustine*. Gebonden, Mercatorfonds 2007, 318 blz., van €59,- voor €19,90 bij Parimar/De Boekenmarkt in Den Haag (070-3658226; www.parimar.nl) Mooi, groot en zwaar boek over kerkvader Augustinus. Het boek bevat vier hoofdstukken: zijn leven, zijn geschriften, Augustinus en de bijbel en zijn theologie en spiritualiteit. Augustinus leidde in zijn jeugd een losbandig leven maar werd uiteindelijk bisschop (in Afrika).

of Art 2004, 396 blz., van €74,95 voor €29,95 bij Nayler & Co in Den Haag (070-360.5454; www.naylerco.nl) Fraaie en interessante catalogus bij een tentoonstelling in 2004 in het Metropolitan Museum of Art in New York. Onderwerp: kleden, tapijten en zilverwerk uit de Andes uit de jaren 1530-1830. Je ziet hoe de Inca's Europese motieven verwerken in hun traditionele kunst.

Cynthia Young (ed.): *The Mexican Suitcase*. Paperback, International Center of Photography 2010, 160 + 432 blz., van €85,- voor €25,- bij Roelants in Nijmegen (024-3221734; www.roelants.com)

Twee forse paperbacks in een eenvoudige kartonnen koffertje met daarin een selectie uit de 4.500 negatieven van Robert Capa, David Seymour en Gerda Taro – fotografen die in 1937 de Spaanse Burgeroorlog vastlegden. De negatieven waren deerniaal zoek. De boeken bevatten ook knipsels en beschrijvingen.

James P. Delgado: *Khubilai Khan's Lost Fleet*. Gebonden, University of Ca-

Paul Johnson: *Churchill*. Gebonden, Viking 2009, 180 blz., van €21,95 voor €10,- bij boekhandel Rap, Valkenboslaan 84, Den Haag (info@boekhandelrap.nl; 070-3600273) Over Winston Churchill zijn meerdere vuistdikke biografieën verschenen, maar Paul Johnson heeft slechts 180 bladzijden nodig voor een haarscherpe samenvatting van leven en werk van de beroemde Britse staatsman. Johnson is een bekende Britse journalist en historicus.

Thomas Weber: *Hitler's First War*. Gebonden, Oxford University Press 2010, 450 blz., van €34,95 voor €12,- bij Het

Martyrium in Amsterdam (020-673.2092; www.hetmartyrium.nl) Hitler beweerde dat niets hem zo had gevormd als de Eerste Wereldoorlog. Maar wat deed hij nou precies tijdens die oorlog? De Britse historicus Weber brengt dat in deze forse studie voor het eerst gedetailleerd in kaart. Bijna even dik: Guy Walters *De jacht op het kwaad. De zoektocht naar de meest gezochte nazi's* (paperback, 463 blz., van €29,95 voor €12,99) bij alle filialen van De Slechte (www.deslechte.com).

Ernst Beyeler, Christoph Vitali: *Eros, Rodin und Picasso*. Gebonden, Fonda-

tion Beyeler 2006, 168 blz., van €29,80 voor €15,- bij Parimar/De Boekenmarkt in Den Haag (070-3658226; www.parimar.nl) Catalogus bij een tentoonstelling die in 2006 te zien was in Fondation Beyeler, een museum voor moderne kunst vlakbij Basel in Zwitserland. Thema: erotische kunst van Rodin en Picasso. Beelden, schilderijen, pentekeningen – soms moet je tussen de naakten zoeken naar de erotische, maar mooi zijn ze wel. De teksten zijn in het Duits.

Elena Phipps (ea): *The Colonial Andes*. Gebonden, Metropolitan Museum

ifornia Press 2008, 225 blz., van €31,95 voor €12,50 bij boekhandel Rap, Valkenboslaan 84, Den Haag (info@boekhandelrap.nl; 070-3600273)

In 1279 veroverde Khubilai Khan, de kleinzoon van Genghis Khan, China. Hij had toen de grootste vloot ter wereld: ruim zeventienduizend schepen. Vijftien jaar later was er van die vloot nauwelijks meer iets over. Wat was er gebeurd? Delgado zet dit uiteen in dit verzorgd uitgegeven boek, dat ook enkele illustraties bevat.

Christiane Desroches Noblecourt: *Ramses II*. Gebonden, Flammarion 2007, 252 blz., van €39,- voor €12,50 bij Parimar/De Boekenmarkt in Den Haag (070-3658226; www.parimar.nl) Rijk geïllustreerde biografie van Ramses II, de grootste farao aller tijden. Hij leefde van circa 1300 v. Chr. tot 1213 v. Chr., was een groot veldheer en liet veel bouwwerken na. In zeven hoofdstukken beschrijft Desroches Noblecourt wat er bekend is over deze 'god-koning'. De illustraties zijn in kleur.

Ewoud Sanders